

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Проведено аналіз і систематизацію методів оцінювання частки нелегальної економіки, виявлено їх недоліки. Проаналізовано різні підходи до визначення об'єкта оцінювання та запропонована дефініція "нелегальна" економіка. Модифіковано "електричний" метод для визначення динаміки зміни розміру частки нелегальної економіки з використанням принципу функції Кобба-Дугласа.

Ключові слова: "тіньова", "нелегальна", "прихована", "не облікована" економіка.

Сутність проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Надмірно великі масштаби нелегальної економіки – одна з основних причин соціальної незахищеності широких верств населення та повільного розвитку ринкових відносин. По-перше, у разі збільшення її частки зменшуються надходження у державний та місцеві бюджети, позабюджетні фонди соціального захисту населення. Тому втрачаються можливості та регуляторні функції органів державного управління та місцевого самоврядування. По-друге, що не менш важливо, внаслідок високого рівня нелегальної економіки неможлива добросовісна конкуренція, зводиться нанівець ефективність ринкових механізмів. Законослухняний суб'єкт підприємництва не може конкурувати з іншим, який приховує свою діяльність і таким чином "економить" на податках та інших обов'язкових витратах.

На шляху до зменшення нелегальної економіки основною науково-методичною проблемою є "вимірювання" її масштабів. Ця проблема є особливо актуальною за умов становлення та реформування ринкових відносин. Наприклад, нині відбувається досить суперечлива податкова реформа, внаслідок чого виникає питання: чи зменшується під її впливом нелегальний сектор економіки? Однозначної відповіді на це питання не можна дати, оскільки за відомими методами оцінювання нелегальної економіки результати розрахунків будуть істотно відрізнятися і "вигідно" використовуватися у міжпартійних дискусіях. При цьому варто підкреслити, що розбіжності в оцінках за різними методами є вражаючими, виходять за межі допустимої методичної похибки. Так, за дослідженнями Шнайдера, частка "тіньової" економіки України в минулі роки становила понад 50 % [1], за розрахунками експертів Всесвітнього банку – близько 50 %, за методикою Мінекономіки України – 26-31 % [2], а Держстатом, частка "економіки, що безпосередньо не спостерігається", змінювалась в межах 16-19 % [8]. Звісно, при таких розбіжностях, показники нелегальної економіки та їх динаміка не можуть слугувати мірилом і переконливим аргументом ефективності принципових змін у системі державного регулювання з метою усунення нелегальної економіки і її негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про активні пошуки прийнятних методів достовірного оцінювання нелегальної економіки та позитивні зрушення у наукових дослідженнях. Вітчизняні вчені (І. Мазур [3], В. Мандибура [4], О. Турчинов [5], З. Варналій [6] та ін.), спираючись на зарубіжні дослідження та практику, внесли істотні доповнення та рекомендації стосовно розрахунків рівня тіньової економіки. Результати наукових дослі-

джень переважно відображені у державних методичних документах: "Методичних рекомендаціях розрахунку рівня тіньової економіки" Міністерства економіки України [7] та "Методологічних положеннях обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається" Держстату України [8].

Особливої уваги заслуговують "Методологічні положення" Держстату України, в яких рекомендовано застосовувати різні методи і прийоми розрахунків "економіки, що безпосередньо не спостерігається" залежно від причин виникнення її складових. За результатами таких розрахунків є можливість аналізувати і цілеспрямовано усувати основні причини виникнення її складових. Однак, під час коригування обсягів "виробленої продукції" за кожною складовою, є досить суб'єктивним, що спричиняє накопичення методичних похибок кінцевого результату. Наприклад, одна із складових тіньової економіки визначається добутком середньостатистичних обсягів законослухняного малого підприємства на кількість "незнайдених". У дійсності "незнайдені" підприємства або взагалі нічого не виробляють, або виробляють значно менше. Окрім цього, кількість незнайдених підприємств залежить від того, як і наскільки їх розшукують. Загалом кожна із восьми складових тіньової економіки, що виділені у Методологічних положеннях Держстату, визначається на основі суб'єктивних припущень. Очевидно, що чим більше таких припущень, тим більша помилка у підсумку розрахунків.

Загалом, попри активізацію наукових досліджень, існують розбіжності стосовно об'єкта оцінювання, не завершена класифікація численних методів і не окреслені сфери їх використання, недооцінюються статистичні методи і моделі нелегальної економіки.

Визначення цілей дослідження. Керуючись попереднім аналізом, необхідно: 1) окреслити і розмежувати об'єкти "вимірювання" тіньової економіки; 2) систематизувати відомі та інші можливі методи оцінювання в контексті загальної класифікації економіко-математичних методів; 3) обґрунтувати й апробувати на фактичних даних авторську концепцію аналізу динаміки "дрейфу" тіньової економіки.

Об'єкти оцінювання. Як свідчить аналіз, однією з причин наведених вище розбіжностей в оцінках нелегальної економіки є недостатньо чітке термінологічне розмежування об'єктів оцінювання. Поряд із своєрідним професійним жаргоном "тіньова економіка" вживаються близькі за значенням: "нелегальна", "нелегалізована", "прихована", "необлікована", "що безпосередньо не спостерігається". З контексту наукових публікацій і офіційних методологічних рекомендацій видно, що в них йдеться про різні за змістом і масштабами об'єкти оцінювання. Так у Методичних рекомендаціях Мінекономіки України "діяльність домогосподарств з виготовлення товарів власного виробництва для своїх потреб не вважається тіньовою економікою", а в іншому зазначеному вище документі таке виробництво не вилучається з "обсягів економіки, що безпосередньо не спостерігається". За другою концепцією, об'єкт вимірювання є більшим, а за результатами розрахунків – навпаки, значно меншим. При цьому варто зауважити, що вилучення натурального виробництва значно ускладнює зведення балансу "виробництво-споживання" і, відповідно, визначення в ньому частки тіньової економіки. Очевидно також, що

об'єкти вимірювання можуть відрізнятися залежно від мети аналізу в системі управління. Якщо метою є визначення тієї частки економіки, з якої не сплачують податки, то можна не враховувати або елімінувати діяльність, яка не підлягає оподаткуванню. Якщо ставиться завдання оцінювання реальних обсягів виробництва і споживання, то навпаки – необхідно охопити всі види діяльності й доходів.

Уданому випадку об'єктом оцінювання є нелегальна економіка – прихована від державних органів з метою уникнення чи зменшення фінансових зобов'язань або приховування протиправної діяльності.

Методи оцінювання. У теорії і практичних рекомендаціях існує неповний і недостатньо систематизований перелік методів оцінювання нелегальної економіки. Їх можна поділити на методи економічних показників і економічних гіпотез, які, своєю чергою, поділяються на макрометоди і мікрометоди. До методів економічних показників належать такі, які використовуються у системі національних рахунків (макрометоди), а також показники руху фінансових, трудових і матеріальних ресурсів суб'єктів господарювання (мікрометоди). Відповідно до зазначених методів, розраховуються економічні показники держави (макрометоди) або підприємства (мікрометоди) різними способами. Виявлені розбіжності є показниками розміру нелегального сектору. У методах економічних гіпотез використовуються непрямі способи і прийоми розрахунку обсягів виробництва і споживання за окремими "лакмусовими" індикаторами і дисбаланси, які свідчать про збільшення (зменшення) нелегальної економіки в масштабах країни (макрометоди) й окремих суб'єктів господарювання (мікрометоди). Як бачимо, макрометоди і мікрометоди за економічним змістом показників і обчислювальними операціями істотно не відрізняються. Більшість макрометодів є аналогами мікрометодів, зокрема: метод чистої продукції – аналог обчислення внутрішнього продукту в СНР; метод грошового обороту – аналог фінансового методу; метод касового дефіциту – аналог монетарного методу тощо. Винятковими і специфічними для макрорівня є лише такі методи, в яких використовується інформація первинного обліку або отримана внаслідок аудиту чи контрольної перевірки діяльності окремого суб'єкта господарювання. Застосувавши загальноприйнятні ознаки класифікації економіко-математичних методів, принципово важливим є поділ за такими ознаками: 1) за числом незалежних змінних – на однофакторні та багатфакторні; 2) за видом залежності між показниками (функціональною і кореляційною) – на аналітичні ("детерміновані") і статистичні ("стохастичні").

Більшість методів економічних гіпотез є, по суті, однофакторними аналітичними (детермінованими) моделями з використанням суб'єктивних припущень. До них відносять такі відомі методи, в яких основним фактором є: використана електроенергія ("електричний" метод), зайняте населення, посівні площі, матеріальні ресурси (проміжне споживання), спожитий капітал, обігові кошти, тощо. Використовуючи зазначені та інші показники як базову незалежну змінну в статистичних моделях, зокрема при побудові парної кореляції можна значно підвищити об'єктивність однофакторних методів, оскільки усуваються суб'єктивні припущення.

Багатофакторні методи і моделі, в яких використовують дві та більше незалежних змінних, також варто поділити на аналітичні (детерміновані) і статистичні (множинної кореляції). Основу аналітичних методів складають баланси виробництва, доходів і витрат – аналогічні розрахунку ВВП у СНР. Також, до багатофакторних можна умовно віднести також експертні методи, оскільки під час їх використання експерти керуються багатьма "факторами". Підвищення достовірності оцінок нелегальної економіки полягає головним чином у розвитку і ширшому застосуванні економіко-статистичних методів, використовуючи переважно динамічні мультиплікативні моделі.

За умови застосування однофакторних статистичних методів особливо важливим є диференційований підхід до вибору незалежної змінної, враховуючи особливості окремих видів економічної діяльності. Об'єктивність методів розрахунку залежить значною мірою від того, наскільки обраний фактор відповідає двом основним критеріям: а) достовірність статистичної чи облікової інформації; б) вагомість обраного фактора, порівняно з іншими.

Так "електричний метод" доцільно використовувати у розрахунках обсягів промислового виробництва, оскільки фактор "спожита електроенергія" найбільшою мірою відповідає зазначеним критеріям: існує досить точний облік її споживання, промислове виробництво має найвищу електромісткість. Натомість в аграрному секторі недоцільно застосовувати цей метод, оскільки споживання електроенергії є незначним, порівняно з іншими ресурсами; домінуючим виробничим фактором є посівні площі.

У більшості видів економічної діяльності найвагомим виробничим фактором є праця (оплата праці становить приблизно половину ВВП). Але, на жаль, саме цей фактор найбільшою мірою приховується в обліку і статистичній звітності. За умови легалізації трудових відносин можна було б значно підвищити достовірність оцінок і зменшити частку нелегальної економіки.

Концепція оцінювання "дрейфу" нелегальної економіки. Зусилля науковців спрямовані на визначення частки нелегальної економіки. Але оскільки результати розрахунків за різними методами істотно відрізняються і, відтак, є непевними, то в контексті державного регулювання важливим є визначення принаймні напрямку змін (негативних чи позитивних) нелегальної економіки. Якщо, наприклад, в одному році за розрахунками тіншовий сектор становив 50 %, а в наступному – 47 %, то не можна впевнено стверджувати, що тінь зменшилась на 3 %, оскільки при відомих методах методична похибка може бути у декілька разів більшою.

Також, зменшити методичні похибки розрахунків можна, дотримуючись таких положень: по-перше, замість суб'єктивних припущень і "коригування" скористатися економіко-статистичним моделюванням, по-друге, замість лінійної залежності обсягів виробництва (чи споживання) від незалежних змінних застосувати показникові, подібні до класичної функції Кобба-Дугласа. Теоретичною підставою цього положення є закон спадної продуктивності виробничих факторів. По-третє, в економіко-статистичному моделюванні, особливо в однофакторних моделях, необхідно враховувати відхилення від статистичного тренду, зумовлені іншими факторами, тобто окреслити інтервал довіри.

Практичне застосування основних положень цієї концепції наведено нижче на прикладі модифікації "електричного" методу.

Ймовірне збільшення чи зменшення "дрейфу" нелегальної економіки у t -му році може визначатися різницею між індексами обсягів виробництва (ВВП чи ВДВ галузі) за даними Держстату і бути розрахованим (умовно-нормативним) за статистичною моделлю, тобто:

$$\Delta I_t = I_{(e)t} - I_{(n)t} \text{ або } \Delta I_t = i_{(e)t} - i_{(n)t}, \quad (1)$$

де: ΔI_t – зменшення ($\Delta I_t > 0$), збільшення ($\Delta I_t < 0$) нелегальної економіки (у частці одиниці) у t -му році; $I_{(e)t}$ – індекс обсягів виробництва у порівняних цінах в t -му році за даними Держстату України; $I_{(n)t}$ – розрахунковий індекс обсягів виробництва у t -му періоді й за обґрунтованою динамічною моделлю; $i_{(e)t}$ та $i_{(n)t}$ – приріст (спад) відповідно $\Delta I_{(e)t}$ і $I_{(n)t}$.

Якщо $\Delta I_t > 0$, то можна вважати, що частка нелегальної економіки зменшилась у t -му році, при $\Delta I_t < 0$ – збільшилась.

Враховуючи інтервал довіри (стандартне відхилення σ) до статистичної залежності $I_{(n)t}$, варто виділити два рівні достовірності оцінювання "дрейфу" нелегальної економіки. Якщо $(\Delta I_t + \sigma) > 0$, то це свідчить про очевидне її зменшення, а якщо від'ємне значення ΔI_t за абсолютною величиною є більшим за величину стандартного відхилення σ , то можна впевнено стверджувати про її збільшення.

Звісно, достовірність оцінювання "дрейфу" нелегальної економіки залежить від обраної статистичної моделі та специфікації її параметрів. Як уже зазначалось, у промисловості та будівництві (надалі у промисловості), де найбільша електромісткість продукції, можна скористатись такою виробничою функцією:

$$Y_t = Y_0 I_{(e)t}^{\alpha} e^{ct}, \quad (2)$$

де: Y_t і Y_0 – валова додана вартість у t -му і базовому році, в порівняних цінах; $I_{(e)}$ – індекс електроспоживання у промисловості відносно базового року, у кіловат-годинах; α – показник еластичності; e – основа натурального логарифма; c – показник прогресу у промисловому електроспоживанні; t – порядковий рік.

З метою покращення специфікації моделі, виробничу функцію 2 перетворюється в "індексний" вид:

$$I_{(m)t} = Y_t / Y_0 = I_{(e)t}^{\alpha} e^{ct}. \quad (3)$$

Внаслідок логарифмування та диференціювання цієї функції річний приріст (спад) обсягів виробництва в t -му році визначається за формулою

$$i_{(m)t} = \alpha i_{(e)t} + c, \quad (4)$$

де $i_{(e)t}$ – приріст (спад) електроспоживання.

На основі даних Держстату визначені статистичні параметри залежності 3:

$\alpha = 1,86$ та $c = 0,024$ (або 2,4 %) при стандартній похибці $\sigma = 0,04$ (або 4,0 %). При визначених параметрах залежність 4 має такий вигляд:

$$i_{(m)t} = 1,86 i_{(e)t} + 0,024. \quad (5)$$

Результати розрахунків "дрейфу" нелегальної економіки наведено у таблиці, його динаміку – на рисунку.

Табл. Оцінювання "дрейфу" нелегальної економіки (НЕ) у промисловості та будівництві (2002-2010 рр.)*

№ з/п	Роки	Статпоказники									
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
1	Приріст електроспоживання у % до попереднього року ($i_{(e)}$)	0,7	5,0	4,5	0,4	2,3	2,2	-4,9	-15,2	10,4	
2	Приріст ВДВ за даними Держстату і цінами 2001 р., у % до попереднього року ($i_{(e)}$)	5,7	10,9	8,1	5,8	9,3	8,9	-5,9	-24,6	10,2	
3	Теж за нормативно-статистичною моделлю ($i_{(m)}$)	3,7	11,7 (5)	10,8	3,1	6,7	6,5	-6,7	-25,9	21,7	
4	Збільшення НЕ, %		0,8	2,7						11,5	
5	ймовірне		+	+						+	
	явне**										
5	Зменшення НЕ $\Delta I_t = I_{(e)t} - I_{(n)t}$	2,0			2,7	2,6	2,4	0,8	1,3		
	ймовірне	+			+	+	+	+	+		
5	явне**										

*Розраховано за даними Держкомстату. ** З урахуванням стандартної похибки

$\sigma = 4\%$.

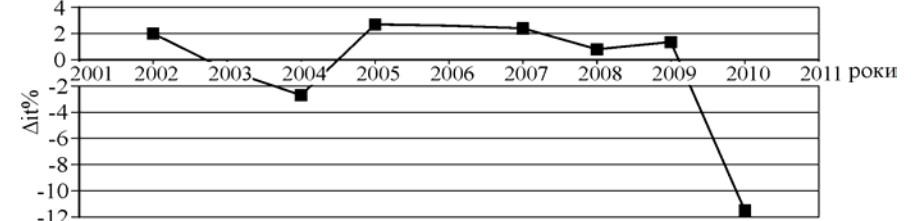

Рис. Динаміка "дрейфу" нелегальної економіки у промисловості та будівництві (2002-2010 рр.)

Результати розрахунків, які наведені у таблиці й на рисунку, свідчать про невеликі зміни нелегальної економіки. Винятком є 2010 рік, коли її збільшення значно перевищувало стандартне відхилення (11,5 % >> 4,0 %). Натомість, у 2005-2009 рр. помітно була тенденція зменшення нелегальної економіки. Причини таких змін є предметом окремого аналізу.

Висновки:

1. У розвитку методів оцінювання нелегальної економіки (НЕ) ігноруються основи економіко-математичного моделювання; замість кореляційного аналізу застосовуються суб'єктивні припущення, що спрчиняє великі методичні похибки і розбіжності в результатах розрахунків.
2. Враховуючи високі методичні похибки в оцінках частки НЕ за існуючими методами, доцільно скористатися показником "дрейфу" НЕ – відносного приросту чи спаду її відносно попереднього року, що важливо для оперативного державного регулювання.
3. Апробація концепції "дрейфу" на прикладі модифікованого "електричного" методу свідчить про її чинність і відносну простоту у практичній реалізації.

Література

1. Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro. Shadow Economies all over the World: NewEstimates for 162 Countries from 1999 to 2007. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.econ.jku.at/.../SHADOWECONOMIES_June8_2010_FinalVersion.pdf.
2. Сколотяний Ю. Прихований ресурс: як оцінити обсяги тіншового сектора? / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. Україна, 17 серпня 2012. – № 28.
3. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія / І.І. Мазур. – К. : Вид-во НУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 239 с.
4. Мандибура В.О. "Тіншова" економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження / В.О. Мандибура. – К. : Вид-во "Б.В.", 1998. – 134 с.
5. Турчинов О.В. Тіншова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки / О.В. Турчинов. – К. : Вид-во "Либідь", 1996. – 187 с.
6. Варналій З.С. Тіншова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / З.С. Варналій, А.Я. Гончарук, Я.А. Жаліло та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. З.С. Варналія. – К. : Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.
7. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіншової економіки. Затверджено Наказом Міністерства економіки України за від 18.02.2009 р., № 123.
8. Методологічні положення обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається. Затверджено Наказом, Державного комітету статистики України за від 31.12.2004 р., № 680.
9. Економіко-математичне моделювання : навч. посібн. / Р.В. Фецура (та ін.); Е 457 / за ред. Р.В. Фецура / НУ "Львівська політехніка". – Львів : БЦ "АЖУР", 2010. – 340 с.

Гуменюк В.В. Классификация и усовершенствование методов оценивания нелегальной экономики

Проведено аналіз і систематизацію методів оцінювання частини нелегальної економіки, виявлені їх недоліки. Предложено усовершенствовать "электрический" метод с использованием принципа функции Кобба-Дугласа.

Ключевые слова: "теневая", "нелегальная", "скрытая", "не учтенная" экономика, методы оценивания нелегальной экономики.

Gumenyuk V.V. Classification and improvement of methods of evaluation of illegal economy

Analysing and systematization of methods of estimation of illegal economics' part was conducted, found out their failings. It was suggested to improve an "electric" method with the use of principle of Cobb-Douglas' function.

Keywords: "shadow", "illegal", "hidden", "not taken", "into account" economy, methods of evaluation of illegal economy.

УДК 369.51 *Аспір. О.І. Данилюк¹ – Львівська державна фінансова академія*

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ "ПЕНСІЯ" ТА "ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ"

Уточнено теоретичну сутність пенсійного забезпечення з точки зору диверсифікованості джерел утримання осіб похилого віку. Розкрито зміст і цілі пенсійного забезпечення та пенсійної системи у різних аспектах: соціальному, економічному, фінансовому і правовому. Виділено ознаки пенсії, що впливають з її цілей, як з точки зору суспільства, так і окремої людини. Вдосконалено визначення терміна "пенсія", виходячи з її ознак. Обґрунтовано висновок про необхідність розширення використання терміна "пенсія" в українському пенсійному законодавстві.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсія.

Постановка проблеми. Еволюція поглядів на суть пенсії відбувається відповідно до розвитку і вдосконалення національних пенсійних систем. У процесі свого реформування пенсійні системи набувають нових ознак, які невідомі попереднім моделям, і вимагають відповідного теоретичного відображення. Тому важливим є з'ясування сутності понять "пенсія" і "пенсійне забезпечення", які є базовими категоріями будь-якої системи пенсійного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективного функціонування пенсійної системи привертають увагу багатьох сучасних науковців. Зокрема, теоретичні аспекти пенсійного забезпечення розглядають у своїх дослідженнях О.І. Бобирь, В.В. Даценко, В.П., В.А. Криклій, Х.З. Махмудов, М.М. Папієв, М.Г. Ріппа, А.І. Якимів та інші. Однак актуальність реформування національної пенсійної системи потребує відповідного теоретичного обґрунтування та подальших досліджень з окресленої тематики.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є визначення теоретичної сутності понять "пенсія", "пенсійне забезпечення", їх складових ознак та характерних особливостей на сучасному етапі суспільного розвитку, а також вироблення на цій основі рекомендацій щодо удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Термін "пенсійне забезпечення" має неоднозначне трактування у вітчизняній науковій літературі. Окремі автори вважають, що пенсійне забезпечення стосується тих виплат пенсіонерам, які здійснюються з державного бюджету [1, 2]. На нашу думку, таке тлумачення є звуженим, оскільки держава відповідно до законодавчих актів повинна створити умови для забезпечення пенсіями всіх відповідних категорій громадян (отримувачів пенсій за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника) як на обов'язкових, так і на добровільних засадах. Джерелами таких виплат можуть бути як кошти державного бюджету, так і внески працівників і роботодавців, а також доходи від інвестування пенсійних накопичень (у накопичувальній системі). Спеціалісти Світового банку до пенсійного забезпечення відносять також неформальну фінансову і не фінансову підтримку людей похилого віку в межах родини або громади [3]. Тому пенсійне забезпечення можна охарактеризувати як систему суспільних відносин, що існують для створення достатніх умов життя осіб при настанні пенсійного віку, інвалідності, втраті годувальника за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної (обов'язкової і добровільної) системи, бюджетної підтримки, неформальної фінансової і не фінансова підтримки людей похилого віку в межах родини або громади.

Через неоднозначність трактування терміна "пенсійне забезпечення" у науковій літературі деякі автори пропонують ввести в науковий обіг категорію "пенсійний захист", під яким варто розуміти всі можливі суспільно-організовані форми забезпечення непрацездатних осіб періодичними грошовими виплатами [2]. Однак автор поділяє думку С.О. Устинова, який вважає, що термін "забезпечення" є більш прийнятним, оскільки слово "захист" асоціюється з якоюсь тимчасовою дією, яка має закінчитися як тільки мине загроза. Що ж стосується забезпечення – це тривалий процес, який має сталий характер і не залежить від тимчасових життєвих ускладнень [4].

¹ Наук. керівник: проф. К.В. Васильківська, д-р екон. наук – Львівська державна фінансова академія